

УДК 373.2+373.461+37.03

МОВЛЕННЕВИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ НА ЗАСАДАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВНОГО НАВЧАННЯ

*Оксана Кучерук,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
Дарина Тітор,
Коростенський міський ліцей № 3
Житомирської області*

У статті на основі аналізу теоретичних положень та узагальнення педагогічного досвіду висвітлено питання мовленнєвого розвитку учнів старших класів на засадах особистісного орієнтованого навчання української мови. Досліджено цільові напрями й шляхи мовленнєвого розвитку старшокласників на основі особистісно орієнтованого підходу.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток старшокласників, особистісно орієнтоване навчання, форми навчання, методи навчання.

Постановка проблеми. В останні роки в українській освіті дедалі більшої актуальності набув особистісно орієнтований підхід до навчання, основна мета і завдання якого спрямовані на повноцінний розвиток особистості учня, із урахуванням його можливостей, здібностей та інтересів як умов успішного навчання, виховання й розвитку.

У сучасних нормативних документах та чинних освітніх програмах (ЗУ «Про освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття), Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, Концепція «Нова українська школа» та ін.) з-поміж пріоритетних напрямів розглядається навчання на засадах особистісно орієнтованого підходу, що передбачає заміну єдиної унітарної школи з установкою на середнього учня й заданим вектором розвитку на різнорівневу шкільну систему, яка створює умови для формування інтелектуально й духовно розвиненої, освіченої особистості, здатної жити й успішно працювати в нових соціальних умовах сучасної та майбутньої реальності нашої країни. Цінність застосування такого підходу в шкільному курсі української мови беззаперечна, адже основною ідеєю особистісно орієнтованої методики навчання учнів старших класів є створення умов для вибору індивідуальної траєкторії особистісного розвитку, передбачається така організація мовної освіти, яка зосереджена переважно на принципово новій позиції учня як мовця – творця мовлення та нового творчого продукту.

Робота з мовленнєвого розвитку на основі особистісно орієнтованого підходу до навчання предмету має значний потенціал у збагаченні мовленнєвих знань і вмінь учнів, сприяючи стимулюванню інтересу школяра до вияву пізнавально-комунікативної активності й самостійності шляхом залу-

чення до навчальної діяльності кожного учня, опертя на його досвід, реалізації міжособистісної поваги, рівності й партнерства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питанню розвитку учнівської молоді на засадах особистісного орієнтованого навчання (далі – ООН) присвячено низку вітчизняних та зарубіжних наукових праць. Зокрема, принципи відповідних навчальних технологій, орієнтованих на формування особистості, визначено в дослідженнях Ш. Амонашвілі, О. Антонової, І. Бега, О. Дубасенюк, К. Роджерса, А. Фасолі та інших науковців.

Форми й методи реалізації положень ООН на уроках української мови окреслено в дослідженнях О. Горошкіної, Т. Грубої, Н. Дикої, Г. Корицької, А. Нікітіної, М. Пентилюк та ін. Зокрема, О. Кучерук зазначає, що наскрізними ідеями мовно-мовленнєвої підготовки учнів мають стати гуманізація цього процесу, природовідповідність, особистісна й культурна орієнтація, відкритість до реалізації нових методів шляхом запровадження сучасних технологій навчання, підвищення ролі самонавчання, розвиток учнівської рефлексії [4, с. 215]. Науковці студіюють ключові поняття, які визначають суть особистісно орієнтованого підходу до навчання, пояснюють принципи і технології його реалізації в межах мовної освіти, однак окреслена проблема в аспекті мовленнєвого розвитку старшокласників досліджена недостатньо.

Мета статті – визначити лінгводидактичні засади мовленнєвого розвитку учнівської молоді на основі особистісно орієнтованого підходу й окреслити шляхи реалізації їх у контексті навчання української мови.

Виклад основного матеріалу. Метою мовленнєвого розвитку учнів старших класів є пізнання мови як засобу мовлення; розвиток компетентних мовців із гуманістичним світоглядом; формування в учнів умінь та навичок вести діалог, сприймати та відтворювати усні, писемні, монологічні та діалогічні висловлювання різних жанрів та видів; оволодіння способами дій задля реалізації всіх видів мовленнєвої діяльності та її ефективного планування. Із огляду на праці С. Карамана, О. Караман, В. Нищети, В. Новосьолової, О. Семенов та інших науковців, до засадничих лінгводидактичних принципів мовленнєвого розвитку учнів у контексті реалізації ООН варто відносити: принцип взаємозв'язку в навчанні мови й розвитку мовлення (передбачає увагу до мовних одиниць як засобів мовлення, навчальні практики використання їх для вираження думок, почуттів у мовленні); принцип мовленнєвої самореалізації (передбачає створення мовленнєвого продукту); принцип мовленнєвої взаємодії (передбачає залучення юної особистості до міжособистісної взаємодії шляхом інтерактивних методів, що має позитивний вплив на процес соціалізації учня); комунікативно-діяльнісний принцип (передбачає мовленнєвий розвиток учнів із урахуванням комунікативних ситуацій за допомогою рольових ігор, кейс-методу та ін.); лінгвокультурологічний принцип (передбачає усвідомлення мови як носія культури народу, загальнокультурних цінностей за допомогою інформаційно-пошукових, інтерпретаційних, аналітичних методів).

Відповідно, мовленнєвому розвитку учнів старших класів сприяє інформаційно-пошукова робота, самостійне створення текстів різних жанрів, а також виконання проектів та їхній захист. Використання сучасних сервісів «Zoom», «Mozaik», засобів візуалізації даних і знань, спілкування за допомогою електронної пошти, «Вайбера», «Телеграму» дає змогу отримувати та передавати навчальну інформацію, обмінюватися думками й почуттями в найбільш зручний спосіб. Доцільно використати мультимедійні презентації, відеоуроки, онлайн-тестування з питань мовленнєвої теорії. Наприклад, можна застосувати тестові завдання з української мови до тем «Мовна норма», «Мовленнєва сталість», «Мовленнєвий етикет» (10 клас).

У старших класах учні відповідно до чинної програми знайомляться також із мовленнєвими жанрами (зокрема, інформаційними – пояснення, інструкція, фактичними – бесіда та телефонна розмова, оцінювальними – резюме, похвала, осуд тощо), які засобами, стратегіями і тактиками впливають адресата, на вибір тональності спілкування, етикетних форм у процесі комунікації тощо. Наведемо приклад особистісно орієнтованого завдання в контексті ознайомлення старшокласників із мовленнєвими жанрами (далі – МЖ) на уроках української мови.

Завдання: Прочитайте тексти, поясніть, які мовленнєві жанри покладено в основу їхню. Які слова є бар'єром у спілкуванні героїв? Чому? З опертям на власний досвід запропонуйте свій варіант заміни таких лексичних одиниць.

Окреслену роботу можна організувати із використанням інтерактивних методів навчання: «Коло ідей», «Прес», «Акваріум», «Мозкова атака» тощо [3].

Жанри похвала, привітання, вибачення, утішання, листування, комплімент тощо передбачають завдання на поглиблення знань учнів про закінчення іменників у кличному відмінку. Саме в процесі вивчення відповідних тем шкільного курсу української мови можна практикувати складання текстів зазначених жанрів.

Завдання будувати діалог і пряму мову, неповні речення співвідносяться із жанрами бесіди, телефонної розмови у формі парної роботи. Така робота може реалізуватися у вигляді конкурсу, використання завдання творчого або ігрового характеру тощо [7, с. 31].

Опанування жанрів інструкція, привітання може передбачати завдання побудувати речення із однорідними членами або складнопідрядними реченнями. Пояснення, інструкція будуть співвідноситися із використанням прийомів тлумачення лексичного значення слів тощо в 11 класі (уроки на платформі «Всеосвіта»: <https://vseosvita.ua/library/stili-tipi-i-zanri-movlenna-204984.html>), які передбачають групову роботу учнів із метою мовностилістичного аналізу текстів, завдання для визначення стилю тексту та його основних ознак, форми реалізації стилю, жанру висловлювання, у якому реалізується стиль.

Роботу з МЖ із використанням інтерактивних і проблемно-пошукових методів доцільно організувати для закріплення, повторення, узагальнення на уроках, спеціально відведених для конкретного жанру. Зокрема, доцільно використати роботу з текстом, а також завдання, мета яких спрямована на закріплення знань про конкретне мовне явище, що подані в підручнику [6, с. 42].

Уроки української мови на засадах особистісно орієнтованого навчання дають можливість учителям ставити перед учнями проблемні та нестандартні завдання для розвитку критичного мислення старшокласників. Наприклад, проблемні завдання з теми «Дієприслівник» можуть передбачати такі запитання для учнів: а) для учасників команди «Мовознавці»: 1. Назвіть складні випадки правопису дієприслівників. Обґрунтуйте свою думку; б) для учасників команди «Пошуковці»: 1. Доберіть інформацію про складні випадки написання дієприслівникового звороту, наведіть приклади). При цьому кожній групі надається час для роздумів та спільного опрацювання завдання або проблеми, після чого кожен повинен висловити власну думку або один із учнів, найчастіше керівник групи, має озвучити висновок, до якого команда прийшла шляхом обговорення та компромісу. Перемогу здобуває та команда, яка, на думку журі, надає найбільш точну й обґрунтовану відповідь.

З метою мовленнєвого розвитку учнів також на уроках української мови можна використати діалоговий метод та групову форму навчання. Групова робота розвиває пунктуаційну пильність учнів, їхню увагу до використання мовних одиниць у мовленні, дає можливість висловити свій погляд, навести аргументи, виховує повагу до роботи однокласників, до чужої думки. При цьому робота в парах (у межах групи) дає змогу учням зі слабкою підготовкою відчувати себе в ролі лідера. Цьому, зокрема, сприяє ігрова технологія організації діяльності як на уроці, так і на позакласних заходах з української мови.

Важливим аспектом проведення успішного уроку на засадах ООН є мотивація учнівської діяльності та створення умов для саморефлексії. Таке навчання сприяє тому, що учні чітко розуміють, для чого вони вивчають той чи той матеріал, ясно уявляють значущість своєї діяльності та оцінюють результати власної роботи на уроці [5, с. 23]. Рефлексія доречна після виконання кожного завдання у формі парної, групової, колективної чи індивідуальної роботи.

У контексті реалізації концепції особистісно орієнтованого навчання на уроках української мови доцільно створювати ситуації успіху для формування позитивної мотивації старшокласників до занять з розвитку мовлення, що стимулюватиме учнів до пошуку духовно-культурних смислів в інформаційних джерелах, до пізнання, самореалізації та самоствердження через досягнення певних мовленнєвих результатів (успіхів).

Висновки. Аналіз теоретичних джерел і педагогічної практики дає підстави для висновку, що учитель-словесник нової української школи має використовувати традиційні та інноваційні підходи до розвитку мовленнєвих умінь та навичок учнів на засадах особистісно орієнтованого підходу за вико-

ристання проблемно-пошукових, інтерпретаційних, аналітичних, творчих, ігрових завдань. Така діяльність сприяє формуванню критичного і нешаблонного мислення учнів старших класів на уроках української мови в 10–11 класах, розвиває творчі мовленнєві здібності. Основною метою реалізації принципів ООН із метою мовленнєвого розвитку учня є опора на розвиток учня (віковий, пізнавальний, духовно-культурний), урахування його інтересу до вивчення предмету, до рівня навчальної успішності, на засадах диференціації навчання, створення «ситуацій успіху на уроках» та ін.

Перспективами досліджень може бути вивчення способів підвищення мовленнєвого розвитку учнів старших класів в умовах змішаного навчання на засадах особистісно орієнтованого підходу.

Список використаних джерел:

1. Адамова А. М. Впровадження особистісно орієнтованої моделі навчально-виховного процесу. Управління школою: Науково-методичний журнал. 2015. № 11. С. 2–12.
2. Авторський семінар: «Особистісно орієнтоване виховання – стратегія розвитку сучасної освіти в Україні». Відкритий урок. 2017. № 20. С. 13–20.
3. Дика Н. М. Розвиток мовної особистості вчителя-словесника інформаційної доби. «Формування мовної особистості інформаційної доби». Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. м. Київ. 30 травня 2017 року. URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/fmoid/paper/viewFile/172/159> (дата звернення: 18.10.2018).
4. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
5. Пентилюк М. Міжпредметні зв'язки на уроках мови. Українська мова і література в школі. 2017. № 5.
6. Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, В. І. Новосьолова. К. : Педагогічна думка, 2019. 232 с. Режим доступу: <https://pidruchnyk.com.ua/1317-ukrainska-mova-golub-11-klas.html>.
7. Ростоцька Н. Умови ефективності виховання на уроці. Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 2017. С. 67.

KUCHERUK OKSANA, TITOR DARYNA. SPEECH DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF PERSONALLY ORIENTED EDUCATION

The article, based on the analysis of theoretical positions and generalization of pedagogical experience, highlights the issues of speech development of high school students on the basis of personality-oriented learning within the school course of the Ukrainian language. The target directions and ways of using the technologies of speech development of high school students by means of personality oriented learning are studied.

Key words: speech development of high school students, personality oriented learning, forms and methods of speech development of high school students on the basis of personality-oriented learning.

Надійшла до редакції 03.11.2022 р.